

SAT-2G.404-1-EM-03

Management of organic production for sustainable development through smart specialization

Venelin K. Terziev; Ekaterina D. Arabska

Мениджмънт на биологичното производство за устойчиво развитие чрез интелигентна специализация

Венелин Терзиев, Екатерина Арабска

Management of organic production for sustainable development through smart specialization:

The paper presents analyses of organic farming development in Bulgaria in the context of the priorities set in Europe 2020 and national Innovation strategy of smart specialization. Organic production is considered as a sustainable business model having a great potential for contribution to the goals of smart, sustainable and intelligent growth but still suffering the need of application of good practices and innovative approaches in management on different levels.

Key words: *organic farming, sustainable development, smart specialization.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Процесите на глобализация, започнали през ХХ век, поставят много проблеми и въпроси пред отделните държави и международната общност, което води до утвърждаване на концепцията за устойчивото развитие като основна с цел обвързване на икономическата с екологичната ефективност на производството за "пестеливо" използване на природните ресурси и възстановяване на екологичното равновесие. Стратегията Европа 2020 за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж цели насърчаване на екологична и конкурентоспособна икономика, която ефективно използва ресурсите [2]. Едно от проявленията на стремежите към устойчиво развитие е политиката на ЕС за безопасност на храните е постигане на възможно най-високо ниво на защита на човешкото здраве и интересите на потребителите по отношение на храните. Съюзът се стреми да постигне това чрез даване на гаранции, че храната е безопасна и подходящо етикетирана, като взема предвид разнообразието, включително традиционните продукти, и в същото време гарантира ефективното функциониране на вътрешния пазар. Водещият принцип на политиката на ЕС за безопасност на храните е прилагането на интегриран подход - „от фермата до масата“, покриващ всички сектори на хранителната верига, включително производство на фуражи, здраве на растенията и животните, хуманно отношение към животните, първично производство, преработка на храни, съхранение, транспорт, продажба на дребно, внос и износ и т.н. Този широкомащабен подход, при който отговорностите на производителите на храни и фуражи и компетентните власти са ясно определени, представлява цялостна, ефективна и динамична политика, прилагана в земеделския и хранителния сектор, отразявайки историческите, културните и обществените ценности на различни териториални общности [8]. Политиките на ЕС акцентират върху биологичното производство като един от начините за постигане на устойчиво развитие. Производството на биологични продукти е икономически ефективно, екологично съвместимо и социално отговорно и се явява иновативно решение за предприемаческа инициатива [5], целящо постигане на конкурентоспособност с прилагането на екологични технологии с нов подход - планиране, управление и контрол върху цялостния процес на производство.

Съответствайки на Стратегията за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж Европа 2020, приемането и изпълнението на Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020 поставя на дневен

ред решаването на проблемите за секторна специализация и устойчиво икономическо развитие, акцентирайки на иновации в приоритетни тематични области и иновации за ресурсна ефективност и ИКТ [3]. В качеството си на основни сектори, земеделието и хранителната промишленост са и ще продължат да бъдат във фокуса на множество стратегически и програмни документи, базирайки се на традиционните националните конкурентни предимства и имидж.

Целта на настоящия доклад е чрез анализ на тенденциите и потенциалите в развитието на биологичното земеделие в България в контекста на заложените приоритети, да се подчертае ролята и мястото на биологичното производство като устойчив бизнес модел, нуждаещ се от подходящ инструментариум за управление на различни нива, и в частност подобряване на националната рамка.

БИОЛОГИЧНОТО ЗЕМЕДЕЛИЕ КАТО ХОЛИСТИЧЕН МОДЕЛ НА УПРАВЛЕНИЕ

Счита се, че биологичното земеделие е цялостен системен подход, базиран на набор от процеси, водещи до устойчиво развитие. Според широко приетото определение на IFOAM (юни, 2008): *„Биологичното земеделие е производствена система, която поддържа здравето на почвите, екосистемите и хората. Тя се основава на екологичните процеси, биоразнообразието и циклите, адаптирани към местните условия, и избягва употребата на вещества и други действия с неблагоприятен ефект. Биологичното земеделие съчетава традиции, иновации и наука за ползване на околната среда и насърчава справедливите отношения и доброто качество на живот за всички живи същества”* [9].

Принципите на биологичното земеделие са приети след двегодишни разисквания, от Генералната асамблея на IFOAM (септември, 2005): здраве, екология, справедливост и загриженост. Принципите на биологичното земеделие са основите, на които биологичното земеделие се развива. Те изразяват приноса, който биологичното земеделие може да даде на света и една визия за подобряване на земеделието като цяло в глобален контекст, и са съставени като етични принципи за инициране на действия. Принципите са формулирани по позитивен начин и покриват разнообразието на биологичното земеделие в цял свят. Те подчертават, че предпазливостта и отговорността са ключови фактори в управлението, развитието и избора на технологии. Техните формулировки са в пряка връзка с концепцията за устойчиво развитие в различните ѝ измерения.

С развитието на биологичното земеделие и нарастването на дела му в производството на храни и други продукти, увеличаването на търсенето от страна на потребителите, както и с усъвършенстването на нормативната уредба в тази сфера, се установяват ясни правила в националните законодателства и се създават отговорни институции и/или звена. В резултат на развитието на гражданското общество и осъзнаването на значението на биологичното земеделие за постигане на устойчиво развитие, се учредяват международни и национални организации с по-широки или по-тесни цели в областта на производството на биологични продукти и тяхната пазарна реализация, както и за промяна в начина на мислене и насърчаване на прехода към „биологичен (органичен)” начин на живот.

Стандартите за биологично производство дълго време се използват като общо „съгласие“ относно производството на биологични продукти или за информация на потребителите. Регионални групи от биологични фермери и техни поддръжници започват да разработват стандарти за биологично производство в началото на 40-те години на миналия век. Понастоящем има стотици частни биологични стандарти по света, а повече от 60 правителства са разработили такива в своята нормативна уредба [9]. За пръв път през 70-те години биологичното сертифициране се институционализира от регионалните групи биологични фермери, разработили първите стандарти за биологично производство. В началото фермерите се инспектират взаимно на доброволни начала съгласно много общия набор от

станданти. Днес сертифицирането от трета страна е сложен и официален процес. Въпреки че сертификацията е започнала като доброволна дейност, пазарът започва да я изисква за продажбите и сега тя се изисква от много правителства като задължително условие. Сертифицирането от трета страна е официална и документирана процедура, съгласно която третата страна проверява спазването на стандартите за биологично производство. Сертифицирането води и до доверие на потребителите в биологичното производство. То дава отличителна черта на биологичните продукти и прави по-лесен достъпа до пазара.

България е една от най-богатите на биологично разнообразие страни в Европа. В комбинация с плодорието на почвите и чистотата на водите, те са предпоставка за успешното развитие на биопроизводството. За съжаление отрицателните тенденции в последните десетилетия довеждат до промяна на предназначението и/или изоставяне на земеделски земи. Сега, когато активно се търсят пътища за ефективното използване на огромния им потенциал, методите на биологичното земеделие като мултифункционална система, която интегрира икономическите и социалните въпроси с тези, касаещи опазването на околната среда, са една подходяща алтернатива, отговаряща на изискванията за подпомагане в ЕС, за производители, преработватели и търговци да намерят най-доброто решение за организацията, управлението и развитието на своето земеделско стопанство, производствено предприятие или търговска фирма и да намерят подходящи пазари за своите продукти.

ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МЕНИДЖМЪНТА НА БИОЛОГИЧНОТО ПРОИЗВОДСТВО В БЪЛГАРИЯ

Биологичното земеделие, като начин на мислене и практика, води началото си от първите години на 20-ти век с прилагането на различни алтернативни методи на земеделското производство, главно в Австрия, Швейцария и Германия. Днес се практикува във все повече държави и земеделските площи, използвани за биологично производство, непрекъснато нарастват. Отбелязваният ръст в сектора поради повишаващото се потребителско търсене е траен през последните години.

Началото на биологичното земеделие в България е поставено през 1987 г. в Аграрен университет-гр. Пловдив, където се създава Агроекологичен център с демонстрационна биологична ферма. Първите сертифицирани български продукти се появяват през 2001 г. Разглеждайки появата на биологичното земеделие в България в рамките на проекта Bulgaria Organic [1] се прави заключение, че две основни движещи „сили“ влияят върху биосектора през периода 1990-2012 – вътрешни (локални) – академични кръгове, неправителствени организации, държава и биооператори, и външни (международни) – организации извън ЕС (швейцарски институции) и в рамките на ЕС (Европейски структурни фондове и програми). В сравнение със западноевропейските страни и някои централно-европейски страни (Чехия, Унгария), биологичното земеделие в България не възниква по инициатива на земеделските организации. За разлика от Полша, например, то не възниква и по инициатива на държавата. В България то се появява, в някакъв смисъл, въпреки държавата и първоначално без нейната намеса, но и без намесата на земеделски организации, показват проучванията по проекта [1].

Националният план за развитие на биологичното земеделие в България за периода 2007-2013 г. [4] разглежда биологичното земеделие като система на специфично отглеждане на растения, животни, растителни и животински продукти, преработката им в биологични храни и реализацията им на пазара. Очакваните резултати са свързани с принос за стабилизиране на доходите на земеделските стопани чрез навлизане на нови пазари на качествени и здравословни хранителни продукти; принос за развитие на селските райони и предотвратяване на процеса на изоставяне на земите; принос за стабилизиране на екосистемите, запазване и

възстановяване на природните ресурси. В документа са определени стратегически цели и бюджет, чието изпълнение не е отчетено все още. Това е още един случай на изготвяне на стратегически документ, само за да се отговори на европейски изисквания, без да има изгледи за реално приложение в конкретната национална обстановка. Заложените цели са твърде общи и амбициозни и без ясна визия как на практика ще бъдат изпълнени, както и финансирани. За целия период планът не е актуализиран. Все още липсва официално публикувана информация за неговото изпълнение.

В доклада „Развитие на биологичното земеделие в България-2014”, публикуван на сайта на Министерство на земеделието и храните (МЗХ) [6], се посочва, че биологичното земеделие е важен приоритет в политиката за развитие на земеделието в Република България и един от акцентите на Общата селскостопанска политика за периода 2014-2020 г. Данните показват, че нарастващото търсене на биологична продукция в световен мащаб се отразява и в нашата страна. Основна част от биологичната продукция се изнася, а българските биологични продукти се приемат добре на европейския и световен пазар. Министерство на земеделието и храните публикува и поддържа списък на лицата, които с цел търговия произвеждат/преработват по биологичен начин или внасят в страната растения и/или животни, растителни и/или животински продукти и храни от растителен и/или животински произход. Един от наблюдаваните индикатори е броят на оператори в системата на контрол. Операторите на биологични продукти включват производители, преработвателите, вносителите и износители, които имат право да оперират с биологични продукти. И докато през 2006 г. броят оператори е 214, то през 2013 г. биоператорите са вече 3123 бр., като ръстът е основно в последните три наблюдавани години. Съгласно представените данни: през 2013 г. площите в система на контрол (площи в период на преход и площи, преминали периода на преход) достигат 56287.05 ха [6]. Сертифицираните екологично чисти райони, от които се събират диворастящите култури – гъби, билки и горски плодове, не се включват в тази цифра. Броят на животните, отглеждани по биологичен начин, и броят на пчелните семейства в контрол също отбелязват тенденции на растеж [6].

Въвеждането на единен он-лайн регистър на производителите, преработвателите и търговците на земеделски продукти и храни, произведени по биологичен начин [7] е опит да се предостави актуална информация, чието структуриране изисква още ред подобрения. Тук е важно да се подчертае, че данните са по информация на МЗХ, въз основа на данни от годишните доклади на контролиращите лица на биологичното производство. Това, заедно с факта, че едва в последните започва реална работа в отдел „Биологично земеделие” на МЗХ, поставя под съмнение цялостната информация и води до невъзможност за нейното анализиране и обяснение в много от частните случаи. Като цяло, данните показват общ ръст в периода 2011-2013 г. [6]. Сравненията за периода 2009-2013 свидетелстват за устойчивия растеж в биологичното производство и ориентирането на все повече земеделски производители към него, като алтернатива за съживяване на стопанствата в условията на общата икономическа криза чрез навлизане на нови пазари с качествени и конкурентни продукти. Предимно експортната насоченост на биологичното производство, и то като суровини, е факт, неблагоприятен за икономическото развитие на нашата страна. Изнесените суровини се внасят впоследствие след преработката им на много по-висока и непостижима цена за масовия български потребител. Постигането на икономически растеж е само за един елемент от веригата „производство - преработка - дистрибуция - реализация”. На този етап обаче страната е още далеч от заложените цели. Значението на биопроизводството като алтернатива на доходен бизнес е подчертавано многократно, но основни проблеми остават обезлюдяването на българските села и силната

раздробеност на земята. И въпреки че развитието на сектора биологично производство и преработка в България претърпява голям растеж в последните години, възникват въпроси, свързани с ефективната реализация на биопродукцията на пазара. Липсва дистрибуторска мрежа за разпространение на търсените плодове и зеленчуци. Предлаганите от големите търговски вериги са предимно от внос. Най-важният елемент е управлението на земеделското стопанство, така че да има правилен баланс между екологични цели и генериране на приходи. Проблемите са в преходния период, докато производството се балансира и стабилизира. Прието е, че по време на прехода добивите са по-ниски от конвенционалните, а производителите все още придобиват необходимите знания и умения за биопроизводство и за създаване на подходящи канали към пазара. След завършване на този процес, ефективната реализация на продукцията излиза на преден план. В този смисъл, при определяне на цели и приоритети в национални и регионални стратегически и програмни документи, вкл. насочеността на схемите за подпомагане, трябва да се отчитат ред специфични особености.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Биологичното производство, като холистичен производствен метод в устойчивото земеделие, осигуряващ цялостен мениджмънт по време на целия производствен цикъл и отговарящ на стриктни стандарти, има потенциал за прилагане в България и може да допринесе за устойчиво развитие на селските райони, както и да отговори напълно на принципите за интелигентна специализация. Въпреки отчетените положителни тенденции в нарастване на броя биологични оператори в страната обаче, биологичното производство е все още в начален стадий на развитие и с предимно експортна ориентация на произведеното като суровини. Необходими са качествено нови подходи към развитието на биосектора, които да осигуряват реално изпълними, контролирани и ефективно изпълнени дейности на различни нива – национално, регионално и организационно. Биологичното производство може да допринесе за постигане на заложените цели за устойчиво развитие чрез подобряване на управлението на биосектора на различни нива, вкл. национална рамка и изграждане на капацитет – по-конкретно чрез актуален план за действие, предвиждащ ефективна намеса в насърчаване развитието на сектора.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Биологичното земеделие в България 1990-2012: институционален контекст и перспективи. Bulgaria Organic Project: <http://project-bulgariaorganic.eu/>.
- [2] Европа 2020 - Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.
- [3] Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Р България.
- [4] Национален план за развитие на биологичното земеделие в България в периода 2006-2013 г.
- [5] Николова, М. 2012. Биопроизводството в България – иновативно решение за предприемаческа инициатива в селските райони. Сборник доклади „Развитие на агробизнеса и селските райони в България и ЕС–перспективи 2020“, Варна, 231-241.
- [6] Развитие на биологичното земеделие в България, София 2014.
- [7] Регистър на производителите, преработвателите и търговците на земеделски продукти и храни, произведени по биологичен начин: <http://bioregister.mzh.government.bg/>.
- [8] Arabska, E. Organic production – innovations and sustainability challenges in development framework and management. Lambert academic publishing.
- [9] International Federation of Organic Agriculture Movements IFOAM <http://www.ifoam.bio/>.

За контакти:

Проф. д.ик.н. д.в.н. д-р инж. Венелин Терзиев, Катедра “Техническа механика”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, e-mail: terziev@skmat.com.